

Janusz Dworak

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2024-4064>

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku

Henryk A. Kretek

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8857-3652>

Politechnika Śląska, Wydział Organizacji i Zarządzania,
Katedra Stosowanych Nauk Społecznych

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu

Collegium Civitas w Warszawie

*Mamy więc nowy, lepszy model rzeczywistości.
Co więc będziemy teraz robić? To samo co przed
godziną. Szukać najlepszych rozwiązań. Teraz jed-
nak z nadzieją, że możliwe jest ich znalezienie¹.*

CHARAKTERYSTYKA EKSPERYMENTU MYŚLOWEGO

Streszczenie (abstrakt): Demokratyczne państwo to ideał realizowany od lat z różnym skutkiem w wielu krajach i jeżeli jest tylko to możliwe powinien być on nadal kultywowany przez każde społeczeństwo. Lecz sama idea państwa demokratycznego nie wystarczy, ponieważ większość w stosunku do mniejszości może być: okrutna, sroga i bezwzględna. Demokratyczny rząd może w imię szczytnych celów sprowadzić wielu nieszczęść na mniejszości. Dostrzegamy na każdym kroku: zapomnianych, wyizolowanych, wykluczonych i pozbawionych praw ludzi często związanych z opozycją lub tymi, którzy utracili władzę na przykład na skutek zakończenia kadencji. Należy jednak zauważyć, że wielu przypadkach mniejszość, dzięki mechanizmom demokracji, może rosnąć w siłę i wprowadzić swoje rządy i usunąć w cień pryncypia większości.

Eksperyment myślowy w rozumieniu autorów tekstu ma za zadanie uwypuklić istotę demokracji w kontekście: informacji, prawdy i symbolu. Z tego powodu można go uznać za metodę badawczą przydatną w sytuacjach, w których możliwe jest zastosowanie własnej interpretacji zdarzeń, z pominięciem indukcji i dedukcji. Ta forma badań ma za zadanie tworzyć przesłanki do postrzegania problemów w kategoriach niebranych do tej pory pod uwagę. Odrzucając schematyczne metody rozwiązywania problemów, ze względu to, że nie przyniosłyby one pokładanych w nich oczekiwań przez osoby spoza świata nauki – autorzy opracowali innowacyjną przystępną formę wieloaspektowej percepcji, przekształcania i wyjaśniania zagadnień pojawiających się w społeczeństwie. Publikując jej zasady, chcą zachęcić do stosowania eksperymentu myślowego: studentów,

---

¹ M. Wierzbicki, *Rynek efektywny kontra rynek fraktalny, Teoria bliższa życiu*, http://www.motte.pl/rynek_fraktalny.php [dostęp: 19.03.2022].

menadżerów czy polityków, od których zależy przyszłość nas wszystkich a przede wszystkim społeczeństwa obywatelskiego.

Słowa kluczowe: eksperyment myślowy, demokracja, informacja, zarządzanie

CHARACTERISTICS OF THE THOUGHT EXPERIMENT

Abstract: A democratic state is an ideal that has been realized for years with varying results in many countries and, if possible, it should still be cultivated by every society. But the very idea of a democratic state is not enough, because the majority in relation to minorities can be cruel, harsh and ruthless. A democratic government can bring much misfortune to minorities in the name of its good causes. We see at every step: the forgotten, isolated, excluded and deprived of rights, people often associated with the opposition or those who lost power, for example due to the end of their term of office. It should be noted, however, that in many cases a minority, thanks to the mechanisms of democracy, can grow in strength and lead to their rule and overshadow the principles of the majority.

The thought experiment, as understood by the authors of the text, is to emphasize the essence of democracy in the context of information, truth and symbol. For this reason, it can be considered a research method useful in situations where it is possible to apply one's own interpretation of events, without induction and deduction. This form of research is intended to create premises for perceiving problems in terms that have not been taken into account so far. Rejecting schematic methods of solving problems for the reason that they would not meet the expectations placed in them by people from outside the world of science – the authors developed an innovative, accessible form of multi-faceted perception, transformation and explanation of issues arising in society. By publishing its principles, they want to encourage the use of a thought experiment: students, managers or politicians, on whom the future of all of us, and above all of civil society, depends.

Keywords: thought experiment, democracy, information, management

Wstęp

Zamiarem autorów, celem niniejszego artykułu jest opis metody badawczej nazwanej **eksperymentem myślowym**. Metoda ta pozwala dokonać analizy: pojęć; obiektów i procesów za pomocą teoretycznych deliberacji i dywagacji. Celem pierwszoplanowym jest tu zilustrowanie sposobów wykorzystania tej metody w praktyce, a w tym przypadku jest to analiza struktur demokratycznych w kontekście różnych definicji i na bazie zebranych informacji.

Natomiast celem drugoplanowym jest odejście od typowego schematu prowadzenia procesu badań, na rzecz rozpoznania sytuacji bez wcześniejszego studiowania literatury i podjęcia wysiłku badawczego, także bez sprecyzowanego planu konceptualizacji i operacjonalizacji umożliwiającej weryfikowanych hipotez. Ten zabieg ma na celu zdominowanie sposobu myślenia badacza przez autorytety, ponieważ to one mogą wyrzucić na nim niekorzystny wpływ na przebieg i wyniki prowadzonych badań².

² C. Urquhart, H. Lehmann, M. D. Myers, *Putting the „theory” back into grounded theory: guidelines for grounded theory studies in information systems*, „Information Systems Journal”, 2009 vol. 20, pp. 357-381, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2575.2009.00328.x> [dostęp: 19.03.2022].

Autorzy, odchodząc od tradycyjnej formy pisania rozpraw naukowych, gdzie prezentowane są liczne cytaty autorytetów, zaprezentowali nowatorską formę wyrażania alternatywnych opinii na temat sposobów postrzegania procesów zachodzących w otoczeniu każdego obywatela. Konstruując zasady metody eksperymentu myślowego, autorzy zaproponowali analogię, jako że ta forma prezentacji problemów jest obecnie najbardziej znana, akceptowana i zrozumiała.

Treść eksperymentu oparta jest na deliberacjach i dywagacjach związanych z meritum zagadnienia, akcja badanych sytuacji, które są analizowane i wplecione w tekst, toczy się najczęściej w jakimś miejscu publicznym lub w instytucie. Metoda ta daje czytelnikowi czas na analizowanie własnych myśli i uwalnia od konieczności poszukiwania dodatkowych informacji, których i tak natłok spotykamy w tekstach naukowych skoncentrowanych na sprawach merytorycznych, a do tego przerywanych licznymi odnośnikami, przypisami i komentarzami, co w konsekwencji sprowadza treść do postaci bardziej zrozumiałej dla czytelnika. Można będzie zaobserwować sytuacje wskazujące na fakt, że podjęty w rozważaniach problem jest tylko wstępem do zastosowania paraleli w innej dziedzinie.

Opracowana metodologia eksperymentu myślowego jest kluczowym zadaniem każdego badacza, które musi wykonać przed rozpoczęciem prac badawczych³. W przypadku badań jakościowych jest to szczególnie ważne zagadnienie, ponieważ badacz powinien przedstawić wszystkim zainteresowanym „ścieżkę” postępowania, która doprowadziła go do prezentowanych wyników. Jest to więc proces związany z odkrywaniem zjawisk wcześniej nieprzewidzianych i niezakładanych, które wynikają z:

- zaangażowanie się badacza zarówno w zbieranie danych, jak i ich analizę;
- dowolnego kategoryzowania zjawisk opartych na wspólnych cechach;
- przyjmowania z rezerwą hipotez powstałych w wyniku logicznych analiz;
- formułowania wniosków na podstawie zebranych informacji i wiedzy uzyskanej już po przeprowadzonych badaniach.

Takie podejście jest szczególnie interesujące dla tych, którzy za pomocą własnego doświadczenia kompilują różne techniki badawcze po to, aby dokonać pogłębionej analizy problemu⁴. Sposób pozyskiwania danych, bez określenia ścisłych reguł badawczych, zależy więc tylko od wymagań stawianych końcowemu raportowi, co sprawia, że metoda jest na „usługach” praktycznej oceny sytuacji⁵. Tu każde badanie w zasadzie powinno rozpoczynać się od pytania: *W jaki sposób użytkownicy angażują się w proces wyszukiwania informacji?* – co spowoduje, że dopiero w trakcie obserwacji i zbierania danych wyklarują

---

³ Y. Mansourian, *Adoption of grounded theory in LIS research*, „New Library World”, vol. 107, 2006, s. 386.

⁴ K. Charmaz, *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*, PWN, Warszawa 2009, s. 9.

⁵ Tamże, s. XII.

się: procedury i hipotezy; czas i zakres prowadzonych badań; sposób zbierania i analizowanych danych oraz relacje zachodzące na osi badacz-uczestnik badań⁶.

Metoda eksperymentu myślowego będzie charakteryzowała się tym, że skupia się uwagę na tych rozwiązaniach, które staną się pożądane w przyszłości, ponieważ te obecnie lansowane stały się już niezadowalające⁷. W metodzie zastąpiono wyrażanie własnych opinii na temat pozytywnych cech badanego obiektu dyskusją i debatami na temat innowacyjnego sposobu rozwiązywania problemu. Brak swobody i możliwości wyrażania swoich opinii powoduje bowiem zanik sił twórczych. Z kolei te nowe elementy badań, będące wynikiem analiz, pozwolą na przygotowanie gruntu pod kreowanie innowacyjnych rozwiązań w każdej organizacji. Są one bowiem oparte wyłącznie na odrzuceniu pryncypiów wyznaczonych przez poprzednie pokolenia, a ponieważ zmieniły się diametralnie warunki bytowania znacznej części społeczeństwa, to trwanie przy znanych schematach w badaniach może stanowić hamulec miast stymulować rozwój warsztatu naukowca. „*A jak można głosić prawdę. Przestając ją znać? Ona odeszła wraz z czasem, dla której była adekwatna. A czasy się zmieniają. Zmieniać się muszą i poglądy. Także te naukowe*”⁸.

W metodzie **eksperyment myślowy**⁹ podstawowym działaniem będą abstrakcyjne rozważania prowadzone celem połączenia w jedną całość fikcji i rzeczywistości¹⁰. Rezultatem takich procesów będą inspiracje do opracowania: obiektów, zdarzeń i procesów, które nigdy nie zaszły, bądź nie mogą zajść w dotychczasowych warunkach¹¹. Eksperyment myślowy powinien w znacznym stopniu być związany z oceną wyników badań z perspektywy:

- sytuacji opartej na faktach wynikających z rzeczowych dyskusji prowadzonej przez specjalistów;
- intuicji badacza, gdzie może on interpretować badane zjawiska przez pryzmat własnych doświadczeń i przeżyć, których nie można logicznie wyjaśniać i uzasadniać, a które należy wziąć pod uwagę;
- uwolnienia emocji, nadających badaniu nowych odczuć, takich jak strach, podejrzenie, entuzjazm, empatia;
- opartej na konstruktywnym sposobie myślenia, balansującym czasem na granicy naiwności i opierającym się na entuzjazmie, co może skutkować najpierw nowym pomysłem, a potem urzeczywistnieniem ich w praktyce;

⁶ A. Pickard, *Research methods in information*, UK: Facet Publishing, London 2007, s. 155-158.

⁷ S. Lachiewicz, M. Matejun, *Problemy współczesnej praktyki zarządzania. Tom II*, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2007, s. 391.

⁸ G. W. Kołodko, *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s. 315.

⁹ P. Grabarczyk, *Eksperymenty myślowe w służbie esencjalizmu*, „Filozofia Nauki” 2009, nr 1 (65), s. 23-30.

¹⁰ J. R. Brown, *The Laboratory of the Mind: Thought Experiments in the Natural Sciences*, Routledge 1991, https://books.google.pl/books?id=BMItdwAAQBAJ&pg=PT63&lpg=PT63&dq=Brown+J.+R.,+The+Laboratory+of+the+Mind:+Thought+Experiments+in+the+Natural+Sciences,+Routledge+2001&source=bl&ots=te_xniURkd&sig [dostęp: 19.03.2022].

¹¹ J. Norton, *On Thought Experiments: Is There More to the Argument?*, „Philosophy of Science” (2004), nr 71.

- eliminowania sytuacji opartych na stereotypach zachowań, których przejawem jest stagnacja, zastój i impas intelektualny.

Eksperymenty myślowe będą więc rozumowaniami, pozwalającymi posługiwać się zmodyfikowanymi przez abstrakcyjne myślenie scenariuszami zdarzeń, dostarczając tym samym wiedzy o innych możliwościach rozwiązywania problemów. Niektórzy naukowcy, zainspirowani owocami, jakie przynosi stosowanie eksperymentów myślowych na polu fizyki, matematyki¹², filozofii czy ontologii, zaczęli posługiwać się nimi także w rozważaniach socjologicznych, psychologicznych oraz w naukach o zarządzaniu. Ich zastosowanie jest ekonomicznie uzasadnione, bowiem typowy zakres wykonywania eksperymentów jest ograniczony w czasie i wymaga ponoszenia różnorodnych kosztów. Natomiast eksperyment myślowy jest przede wszystkim tani, możliwy do wykonania w każdych warunkach, a otrzymane wyniki są znane nawet natychmiast.

W metodzie eksperymentu myślowego będzie można posługiwać się abdukcją¹³, czyli rozumowaniem ujmującym mnogości obserwowanych zjawisk w jedynej sytuacji problemowej po to, aby wziąć również pod uwagę wyjątkowe okoliczności¹⁴. W abdukcji niekonwencjonalny sposób rozwiązania problemu odgrywa zasadniczą rolę i jeżeli znajdzie zastosowanie praktyczne, to przesłanki są tylko tłem inspirującym do niekonwencjonalnych dywagacji¹⁵.

W metodzie eksperymentu myślowego założono również, że posługując się dotychczasowymi metodami, można jedynie dokonywać różnorodnych modernizacji, restrukturyzacji, renowacji organizacji, lecz takie przekształcenia niewiele nowego wniosą do zmian jej struktury¹⁶. Dlatego w nowym podejściu do rozwiązywania problemów należy posługiwać się głównie następującymi zasadami:

- Co się wydarzy, gdy zdarzenie „X” będzie miało miejsce?;
- Co by było, gdyby zamiast „A” zdarzyło się „B”?;
- Jeżeli „X” się zdarzyło zamiast „Y”, to czy zdarzenie „Z” także by zaistniało?

Szukając stosownych egzemplifikacji do prezentacji istoty eksperymentu myślowego, autorzy zauważyli, że otaczającą nas światopoglądową rzeczywistość można analizować, posługując się trzema wymiarami. Pierwszy to informacja, drugim jest prawda, a trzecim symbol. Informacja rozumiana jest tu jako zaistniałe fakty, które można zarejestrować zmysłami. Prawdami są wszelkie interpretacje faktów dokonywane przez różne grupy obywateli, celem wyrażania swojej osobowości, mentalności, a nawet emocji. Symbole zaś definiowane są jako abstrakcje, które dzięki mediom przekazywane są często przez rządzą-

¹² Algebra Boole’a powstała w XV wieku, przez lata funkcjonowała jako ciekawostka, aż do XX wieku, kiedy stała się podstawą do opracowania systemu zapisu danych w komputerach.

¹³ Abdukcja, <https://www.mimuw.edu.pl/~szczuka/ls/Abdukcja.pdf> [dostęp: 19.03.2022].

¹⁴ A. Grobler, *Metodologia nauk*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2006, s. 127-129.

¹⁵ A. Aliseda, *Seeking Explanations: Abduction in Logic, Philosophy of Science and Artificial Intelligence*, Institute for Logic, Language and Computation, Aliseda, Amsterdam 1997, s. 38.

¹⁶ W pomieszczeniu, w którym będziemy jedynie przesuwali meble, zmieniając ich ustawienie, nic nowego się nie pojawi.

cych, rządzonym. Przykładowo – fakty o wojnie to liczby: zabitych; rannych i poszkodowanych. Prawda o wojnie to: interpretacja jej przyczyn, ocena działań przywódców, a w końcu opis jej wyników w podręcznikach do historii. Symbol zaś, to materialny wyraz idei, za które walczyli zwykli żołnierze i potencjalne korzyści z odniesionych zwycięstw.

W czasie prowadzonych dyskusji na tematy społeczne zauważono, że informacja o demokracji to liczne definicje przedstawiające jej cechy, zaś prawda o demokracji bywa często trudna do zaakceptowania ze względu na: korupcję, nepotyzm czy brak kompetencji rządzących, natomiast informacja o symbolach to ich kategoryzacja jak i chronologiczny zapis.

Zaprezentowanie tego dość złożonego wywodu ma na celu podkreślenie wagi eksperymentu myślowego, wynikającego z różnego rodzaju teoretycznych deliberacji i dywagacji. Przyjmując, że te trzy pojęcia wzajemnie się przenikają, to aby dalej analizować ich wzajemne zależności należy przyjąć, że:

- demokracja to struktura społeczna – gdzie obywatele dobrowolnie godzą się na rządy większości;
- informacja to narzędzia – umożliwiające przekształcania faktów w głoszone: prawdy; abstrakcje i fikcje przez mniejszość – większości;
- symbol to abstrakt – powodujący nostalgię za czasem przeszłym; wyrażający jakąś ideę; ukazujący wartość prezentowanych wzorów do naśladowania.

1. Charakterystyka informacji

Szczególne znaczenie informacji uwidacznia się, gdy analizujemy to pojęcie w kontekście zarządzania strukturami demokratycznego państwa. Wówczas jej analiza opiera się na ocenie efektywności podejmowanych decyzji przez rządzących i obejmuje zbiór wiadomości o: faktach, zdarzeniach i cechach przedmiotów. Informacja z kolei pozwala odbiorcy ustosunkować się do zaistniałej sytuacji i podjąć odpowiednie działanie¹⁷.

Do rozważań dotyczących informacji ważne będzie zaprezentowanie różnych definicji określających jej znaczenie, działanie i interpretowanie:

- 1.1. Brak informacji jest też informacją.
- 1.2. Informacja jest odwzorowaniem rzeczywistości za pomocą znanych symboli.
- 1.3. Wiara jest to uznanie informacji niepewnej za pewną.
- 1.4. Informacja jako efekt badań jakościowych może być prezentowana w kontekście: społecznym, ekologicznym, politycznym czy religijnym.
- 1.5. Informacja jest redukcją niepewności.
- 1.6. Informacja, jako efekt badań ilościowych może być prezentowana w kontekście: wartości maksymalnej, minimalnej, średniej, dominandy, mediany, wzorca, modelu.

---

¹⁷ R.B. Ash, *Information Theory*, Dover Publications, Inc., New York 1990 [w:] <https://mfiles.pl/pl/index.php/Informacja> [dostęp: 13.03.2022].

- 1.7. Informacja powstaje głównie w efekcie badań jakościowych (ankiety, wywiady, badania fokusowe),
- 1.8. Informacja jest to forma przekształcania faktów w prawdy, abstrakcje czy też fikcje.
- 1.9. Informacja nie jest ani energią ani materią, lecz materia i energia mogą być nośnikami informacji.
- 1.10. Informacja jako obiekt może być poddawana różnym operacjom, takim jak: wytwarzanie, magazynowanie, przesyłanie, przetwarzanie, wymiana, zakup, sprzedaż, streszczanie, kondensowanie, kompilowanie, uaktualnianie, filtrowanie, selekcjonowanie, interpretowanie, uwiarygodnianie (akredytacja), przenoszenie w czasie i przestrzeni, utrwalanie na różnych nośnikach.
- 1.11. Jeśli informacja definiowana jest jako rzeczywista, to skutki jej działania wywołują rzeczywiste [fizyczne] konsekwencje.

Zaprezentowany w artykule sposób kreowania eksperymentów myślowych został zilustrowany praktycznymi – konkretnymi przykładami. Nie mają one określonego paradygmatu, który można schematycznie powielać, dlatego powinny być traktowane jedynie jako inspiracja do opracowania własnych koncepcji analizowania problemów przez studentów, menadżerów czy przedsiębiorców.

2. Charakterystyka demokracji

Dążenie społeczeństw do demokracji jest w pełni uzasadnione, ponieważ daje wszystkim osobom, bez względu na wiek, płeć i pochodzenie, potencjalnie równe możliwości funkcjonowania w państwie. Demokracja stwarza także liczne ograniczenia, szczególnie w obszarze etycznym, ponieważ większość, narzucając mniejszości swój system wartości, powoduje, że członkowie mniejszości czują się dyskryminowani, odrzuceni, a nawet wykluczani. W środowiskach zdominowanych demokratycznym sposobem myślenia większość ma lub może mieć zawsze rację; wybiera osoby, które będą sprawowały władzę w ich i w swoim imieniu; domaga się traktowania ich poglądów za dominujące; może wymierzać kary za odstępstwa bądź nieprzestrzeganie ustalonych przez siebie praw [mniejszości]. Demokracja przyjmuje postać powolnego aczkolwiek skutecznego procesu, w którym istotne jest kultywowanie tradycji, schematyczne myślenie i modelowanie systemem wartości.

3. Istota symboli

W eksperymencie myślowym symbole są kwintesencją idei, doktryny i przekonań grup ludzi o ukształtowanej mentalności. Wyrażając za pomocą bądź przy użyciu symboli treści swoich przekonań, przekazują odbiorcom informacje o swojej osobowości. Do najczęściej spotykanych symboli należą: gwiazda; krzyż; półksiężyc; znaki drogowe; bandera; motywy zdobnicze; habit; toga; czador; mycka; pieśń; logo firmy. Do symboli zaliczyć można także: sentencje, slogany i aforyzmy, używane jako sposób wyrażania prezentowanych treści. Symbol uaktywnia u wielu osób emocje podobne do tych, które rzeczywiście przeżywają w wyniku kontaktu z otoczeniem. Wokół symboli narastają wierzenia, legendy i ceremo-

niały, a dysonans z powodu ich nadużywania rodzi napięcia między tym, co ważne, a tym, co pospolite. Członkowie różnych społeczności będą posługiwali się symbolami do momentu, gdy będą one odzwierciedlały ich przekonania, wierzenia i wartości. Symbolem w szerokim tego słowa znaczeniu będą także: płeć, wyznanie, wykształcenie, miejsce urodzenia oraz status społeczny, ponieważ każdy z tych elementów będzie komunikował otoczeniu informacje o danej osobie zgodnie z przyjętym stereotypem.

4. Eksperyment myślowy – przykłady, zastosowanie, interpretacja

Autorzy, wychodząc z założenia, że tekst musi być zrozumiały dla czytelnika, przedstawionym przykładom nadali fabułę, co spowodowało, że narracja zbliżona jest do tej, z jaką czytelnik spotyka się w codziennej lekturze książek, gazet i wiadomości pozyskiwanych za pośrednictwem Internetu. W tekście artykułu eksperyment myślowy zostanie wyodrębniony przez zwiększony akapit z mniejszą interlinią.

4.1. Przykłady eksperymentów myślowych (których numeracja jest spójna z kolejnością zapisaną w rozdziale 1. *Charakterystyka informacji*):

4.1.1 Demokracja w aspekcie stwierdzenia – *brak informacji jest też informacją*

W XII wieku w Europie pojawia się zero, a wraz z nim matematyka arabska (Kościół katolicki **niechętnie i podejrzliwie** odnosił się do idei fizycznego napisania lub opisanie czegoś, co nie istnieje¹⁸ – i zapewne miał rację). Zero „0” oznacza nic, pustkę, nicość lub niebyt. Natomiast jeden „1” oznacza coś, jakiś określony byt lub konkretny obiekt. Z racjonalnego punktu widzenia zero „0” dopisywane do jakiejś cyfry pokazuje jej dziesięciokrotność, np.: 10, 100, 1000 itd., co sprawia, że przy istniejącym „czymś”, stawiamy kolejne znaki nicości, które w zasadzie za każdym powtórzeniem przekazują naszej świadomości informacje o licznych powtórzeniach. Można nawet, zaryzykować stwierdzenie, że znakomita część rozwiązywania współczesnych problemów sprowadza się do poszukiwania prostych odpowiedzi na pytania, czy dane zjawisko występuje i wówczas nadaje się mu symbol jeden „1”, czy też określa się jego brak i to wówczas oznacza się go symbolem zero „0”.

Symbole dla większości społeczeństwa oznaczają bowiem przestrzeń publiczną, wypełnioną jakąś ideą, zaś ich brak czyni tę przestrzeń wolną, gotową do „zagospodarowania”. W takim przypadku rodzi się niebezpieczeństwo, które może zagrozić trwaniu demokratycznych struktur państwa, ponieważ mówiąc, że „coś” lub „Ktoś” nie istnieje, to wówczas wysyłamy do odbiorcy informację, która może spowodować poważne skutki. [Zdarza się, że brak informacji jest również informacją – H.A.K.]

¹⁸ Zob.: *Wszystko o liczbie zero w matematyce!*, Za: *Platforma, która łączy uczniów z ich prywatnymi nauczycielami*, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjBsNC-o9H0AhX6R_EDHXSeBCsQtwJ6BAgWEAM&url=https%3A%2F%2Fwww.superprof.pl%2Fblog%2Fzero-matematyka%2F&usq=AOvVaw0oxgvvWIXGS4UvHWsjOVrI [dostęp: 13.03.2022].

Warto zauważyć, że współczesny model demokracji opiera się na rządach mniejszości, która przejmując władzę nad większością i robi to w niezauważalny sposób, używając symboli „0” i „1”. Problem ten ilustrują następujące dywagacje i deliberacje:

Tym razem podczas spotkań w instytucie podjęliśmy się kolejnych badań nad rolą, zasięgiem i sposobem wykorzystania symboli we współczesnym społeczeństwie. Zauważyliśmy bowiem, że około 80% populacji ma własne idee, których symbolem jest coś, co umownie można nazwać rybą, zaś pozostałe 20% identyfikuje się z zerem „0”, które nigdzie nie ma swojej rzeczywistej postaci. Pierwsi i drudzy, chcąc wprowadzić swoje symbole w przestrzeń publiczną, używają argumentów, że powinna być ona wolna od jakichkolwiek znaków. Konsensus w tym przypadku nie jest jednak możliwy, ponieważ pojawia się tu następujący dylemat: zaakceptowanie stanu, gdy we wszystkich miejscach będą wizerunki ryby, oznaczałoby w praktyce hegemonię większości populacji. Natomiast postulat mniejszości, sprowadzający się do logicznie uzasadnionego wniosku, jakim byłoby usunięcie jakichkolwiek wizerunków, w tym przypadku także ryby i zastąpienie go zerem, czyli niczym, co w praktyce oznaczałoby zaakceptowanie symbolu tych drugich.

Siłą demokracji jest to, że większość kierując się głosem rozsądku, awersją do rewolucyjnych poglądów i niekontrolowanych zmian, nie dopuszcza do głosu idei skrajnych, radykalnych i nietolerancyjnych. Większość ma swoje symbole, które jednoznacznie określają jej system wartości, przez co sprawiają, że utożsamiający się z nimi obywatele tworzą w miarę jednorodne społeczeństwo. Istnieje jednak niewielka grupa ludzi, którzy symboli nie posiadają (brak symbolu oznacza się zerem „0”), co sprawia wrażenie, że nie kierują się oni w swych działaniach żadnymi ideami, normami czy wartościami. Nic bardziej mylnego, ponieważ mniejszość, zdejmując krzyż ze ściany w szkole, zastawia pustą przestrzeń dla ateizmu utożsamianego z brakiem wiary w Boga, a likwidując biało-czerwoną flagę z przestrzeni publicznej, zostawia się miejsce dla kosmopolityzmu, z kolei wymazując z historii zdarzenia, pozostawia się „puste strony” w książkach, zamazując tym samym dzieje państwa.

4.1.2. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – *informacja to odwzorowanie rzeczywistości za pomocą znanych symboli*

Symbolem demokracji są wolne wybory, ale przecież wybory nigdy nie są wolne. Zawsze, w każdej sytuacji są one zdeterminowane przez sytuację, warunki oraz sposoby oddziaływania na percepcję wyborców przy wykorzystaniu narzędzi, mających pomóc wpłynąć na postrzeganie rzeczywistości sugerowanej przez osoby ubiegające się o legitymację do sprawowania funkcji, w oparciu o mandat społecznego zaufania. W tym przypadku wolność wyboru jest wypadkową wyglądu kandydata, obietnic składanych społeczeństwu, sympatii do partii, z ramienia której on startuje w wyścigu o dane stanowisko. Ponadto na ograniczanie wolności nakłada się ogólnie znany symbol, wyrażany za pomocą sloganu: wybieram „mniejsze zło” albo „dokonuję wyboru między dżumą a cholera”, czyli nieakceptowanie cech wybieranego w mniejszym stopniu niż konkurenta. Posługując się ekspe-

rymentem intelektualnym, można dojść do dość oryginalnych wniosków na temat demokracji.

Siedząc w kawiarni położonej przy głównej ulicy naszego miasta zobaczyliśmy grupę osób niosących symbole religijne. Lecz po chwili zauważyliśmy na nich trochę inne kolory, do których byliśmy przyzwyczajeni, ponadto osoby, które je niosły, wcale nie przypominały procesji odbywających się w dniu Wielkanocy, Bożego Ciała i Trzech Króli. Po chwili ta grupa, zachowująca się dość swobodnie i nonszalancko, przeszła dalej. Z pewnością zapomnielibyśmy o całym tym incydencie, gdyby nie to, że w licznych reportażach telewizyjnych ciągle nam o tym przypominało i to był dla nas impuls do dalszych rozważań. Mój kolega jak zwykle zadał dość prowokujące pytanie: „Czy niewielkie zmiany w wyglądzie symbolu mogą działać jak anti-symbol?”. Tak! – stwierdziliśmy jednogłośnie, podając przykłady odwróconego krzyża, hymnu śpiewanego na dyskotecze, policjanta w niekompletnym mundurze na plaży. Łatwo więc zmarginalizować symbol, nadając mu inny kształt, kolor lub umieszczając go w diametralnie innej przestrzeni. Tak przedstawiony symbol staje się wówczas przedmiotem żartów, kpin i pośmiewiska, czyli karykaturą prezentowanych treści. Żeby zwizualizować nasze przypuszczenia postanowiliśmy za pomocą programu komputerowego zmienić tło naszych twarzy na fotografii. Ponadto, korzystając z umiejętności naszego informatyka, wydrukowano nasze podobizny w uniformach charakterystycznych dla niektórych grup społecznych, z minionych okresów. Efekt tego eksperymentu był na tyle nieprzyjemny, że zniszczyliśmy te zdjęcia, aby przypadkiem nie dostały się do prasy, co mocno zaszkodziłoby naszemu wizerunkowi w pracy.

Wniosek z eksperymentu stanowi o tym, że demokracja powinna chronić symbole, a nawet je opatentować, aby wszelkie bezprawne ich naruszanie było karane.

4.1.3. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – *wiara jest to uznanie informacji niepewnej za pewną*

Od lat wiece przedwyborcze charakteryzują się prawie identyczną scenerią – widzimy polityków przedstawiających swoim zwolennikom specjalnie na ten czas skonstruowane programy, które (jak deklarują) chcą w przyszłości zrealizować celem polepszenia życia całego społeczeństwa.

Tym razem udaliśmy się do kawiarni położonej w pobliżu centrum, którym był okazały rynek. Trwały tam przygotowania do spotkania z kandydatem na wysokie stanowisko w naszym państwie. Jak zwykle w takich sytuacjach pojawili się policjanci, reporterzy i zaproszeni goście, którzy zajęli dość prestiżowe miejsca na placu. Jako obywatele tego kraju postanowiliśmy wziąć udział w tym wydarzeniu, ponieważ tuż po nim odbywał się doroczny jarmark wyrobów ludowych i produktów wytworzonych przez małe firmy z branży żywnościowej. Jak zauważyliśmy, wystąpienie kandydata na ważny urząd w państwie cieszyło się dużym zainteresowaniem większości zebranych. Podobne festyny były organizowane przez kolejne tygodnie i też braliśmy w nich udział, pragnąc skonfrontować prezentowane programy wyborcze ze sobą, aby wybrać najlepszy.

Po wyborach okazało się, że do zgromadzenia weszli przedstawiciele dużych i liczących się partii, które otrzymały po równo 47% głosów i partia mająca bardzo ekstremalne pomysły na zarządzanie życia społecznego, która cieszyła się osiągnięciem poparcia rządu 6%. Nie byłoby w tym nic szczególnie dziwnego, gdyby nie fakt, że w państwie demokratycznym rząd został utworzony tylko z przedstawicieli radykałów, ponieważ im było obojętne z kim wchodzi w koalicję, bo i tak będą mieli decydujący głos w obsadzaniu ważnych stanowisk w państwie, realizacji programu przez siebie zaproponowanego i przyznawaniu profitów osobom, które na nich głosowały.

Reasumując, można stwierdzić, że w demokracji nie rządzi większość lecz mniejszość, ponieważ większość, obawiając się utraty większości w sejmie, realizuje plany partyjnej mniejszości. Być może te dywagacje są trochę zawiłe, ale taka jest natura wiary w skuteczność systemu demokratycznego, która uznaje, że takie sytuacje raczej się nigdy nie zdarzą, lecz przecież historia pokazuje, że to tylko niepewne hipotezy, niekoniecznie niesprawdzające się w rzeczywistości.

4.1.4. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – *informacja powstaje w oparciu o efekty badań jakościowych i może być prezentowana w kontekstach: społecznym, ekologicznym, politycznym, religijnym*

Wyniki różnego rodzaju ankiet, przeprowadzanych celem rozpoznania opinii respondentów na dany temat, mają cechy opinii, ponieważ nie ma kryteriów oceny jej rzetelności i autentyczności. Jej wiarygodność może być zagrożona, a rezultaty badań dowolnie prezentowane w kontekście społecznym, ekologicznym, politycznym czy religijnym, co daje osobom odpowiedzialnym za rozprzestrzenianie informacji możliwość nadawania jej zaplanowanego sensu. Wynikom mało istotnych badań, zbędnych prac naukowych i wypowiedziom domorosłych autorytetów można wówczas nadać unikatowe znaczenie. Oto przykład:

Pewnego razu w zimowy dzień pracowaliśmy w instytucie nad wynikami badań opinii społecznej, związanych z tematem „Być albo nie być dobrym obywatelem w naszym kraju”. Kwestionariusz ankiety był skonstruowany w postaci następujących pytań:

1. Czy warto być dobrym obywatelem?
2. Czy odnosisz korzyści, będąc dobrym obywatelem?
3. Czy dobry obywatel ma przewagę nad złym?

Podsumowując wyniki badań, w raporcie napisaliśmy, że ponad 95% respondentów odpowiedziało na pytania twierdząco, co było zgodne z istniejącym stanem rzeczy. Następnego dnia w prawie wszystkich publikatorach przeczytaliśmy następujące artykuły, których istotę przytaczamy w całości:

- Znakomita część członków społeczeństwa, uważających się za dobotych obywateli, powinna korzystać z tego faktu i zaznaczyć swoją przewagę nad złymi obywatelami. To oni bowiem zachęcają niektórych członków naszego społeczeństwa do tego, aby przeciwstawić się ogólnie akceptowanemu dobru wynikającemu z od lat kultywowanych zwyczajów.
- Ze społecznego punktu widzenia, wynik ankiety, w postaci 95% zaangażowania się obywateli w czynienie dobra, należy pożytywać jako bardzo

pozytywny i potwierdzający istnienie społeczeństwa obywatelskiego. Tak więc uznaniem cieszą się dokonane przez rządzących reformy dla dobra ogółu, a szczególnie te, które przyczyniły się do podnoszenia współczynnika dobra w społeczeństwie.

- Ponad 95% respondentów reprezentujących populację naszego kraju uznaje, że tradycja, którą nasi przodkowie uznali za dobrą, także jest dobra dla współczesnego pokolenia – nie można przecież odciąć się od korzeni i pnia, z którego wyrosły liczne dorodne gałęzie naszego społeczeństwa.

Spółeczeństwo jest przygotowane na odbiór informacji, tak jak las na promienie słoneczne i deszcz, bez których nie będzie się rozwijać. Ciepło i wilgoć są dostarczane w ilościach przypadkowych i las nie ma wpływu na to, ile ich dostanie. Podobnie jest z informacją w demokracji – tak jak las nie może przekazać nikomu, czy ilość opadów i jakość ciepła jest w normie, tak społeczeństwo nie zawsze może wyrazić, czy przekaz, który otrzymało, jest dla niego zrozumiały, logiczny i w ogóle do czegoś przydatny. Zatem zachwiany zostaje tu proces informacji zwrotnej, wygenerowanej w wyniku efektu sprzężenia zwrotnego¹⁹, co pozwala domniemywać, że demokratycznie wybrana władza zaprzestała traktować swoich wyborców z należytą powagą i szacunkiem.

4.1.5. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – *informacja jest redukcją niepewności*

W zasadzie niepewność jutra towarzyszy nam od zarania dziejów, niektórzy nawet mówią, że *jedyna pewną rzeczą jest to, że będą zmiany*. W demokracji wszelkie przekształcenia powinny mieć charakter ewolucyjny, to znaczy społeczeństwo powinno mieć czas na ich zweryfikowanie i ocenę, na ile przyczynią się one do podniesienia stopy życiowej większości obywateli. Natomiast współczesne rządy pomijają ten aspekt i dążą do rewolucyjnych reorganizacji, o czym świadczą następujące zdarzenia realizowane w imię tego, że większość ma zawsze rację. Oto one: zawarte kompromisy, które nikogo nie satysfakcjonowały, po czym nagle – zostały zlikwidowane; działające struktury państwa, które nie były wolne od licznych nieprawidłowości przechodzą diametralną restrukturyzację; procesy zmian mentalnościowych, które pojawiły się w społeczeństwie wiedzy – zostały zahamowane.

Po kolejnej konferencji na temat zmian cech charakteryzujących demokrację w naszym społeczeństwie spotkaliśmy się w instytucie celem przedyskutowania wniosków, dotyczących przyszłej publikacji z tego zakresu. Wiele sporów wywołało słowo kompromis, które oznacza: porozumienie osiągnięte w wyniku wzajemnych ustępstw oraz odstępstwo od zasad, założeń lub poglądów w imię ważnych celów lub dla praktycznych korzyści czy też partykularnych interesów. Zgodnie stwierdziliśmy, że kompromis w demokracji niewiele załatwia, a to z powodu tego, że poczynione ustępstwa nie dają pełnej satysfakcji

¹⁹ Sprzężenie zwrotne, zob.: D. Easton, *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*, New York 1966, s. 52–63, a także: T. Parsons, *The Social System*, London 2005, M. Herbut, R. Herbut, *Cybernetyczny model systemu politycznego Eastona i problemy związane z jego aplikacją*, „Wrocławskie Studia Politologiczne”, 2020, November.
https://www.researchgate.net/publication/346099516_Cybernetyczny_model_systemu_politycznego_Eastona_i_problemy_zwiazane_z_jego_aplikacja [dostęp: 14.03.2022].

obu stronom konfliktu. Po namyśle stwierdziliśmy, że kompromis nie jest możliwy w demokratycznych strukturach państwa, ponieważ istniałyby możliwości negocjowania zakresu wykonywanych prac przez urzędników z patentami, a to podważałoby wiarygodność uchwalanych ustaw. Podobnie jest w przypadku wprowadzania innowacyjnych metod zarządzania państwem, którym należy przeciwdziałać, ponieważ jak stwierdził niepopularny w naszych czasach Karol Marks – gdy nadbudowa zostanie zmieniona, nastąpi całkowita zmiana formacji społecznej co znaczy, że wraz z zaistnieniem nowych koncepcji społecznych pojawiają się sprzeczności między dotychczasowymi relacjami zachodzącymi w społeczeństwie klasowym, których już za pomocą kompromisu nie będzie można rozwiązać²⁰. Rozwój prowadzi bowiem do powstania nowych warunkowań postrzegania rzeczywistości, która z kolei destabilizuje istniejący porządek. Pojawia się więc niebezpieczeństwo, że nowe koncepcje, doktryny i idee zagrożą stabilizacji demokratycznych struktur państwa²¹. W wyniku takich deliberacji można zauważyć także, że państwo demokratyczne z powodzeniem będzie funkcjonowało bez potrzeby zawierania jakiegokolwiek kompromisów nawet wówczas, gdy większość będą stanowili „bardziej uprzywilejowani” i to może być nawet 51% populacji, natomiast „mniej uprzywilejowani”, zawierający się w liczbie 49%, będą mieli niewiele, albo zgoła nawet nic do powiedzenia.

Zadaniem demokracji jest tworzenie struktur stabilizujących sytuację społeczno-ekonomiczną państwa, co jednak zostaje mocno ograniczane przez redukcję informacji zagrażającej istnieniu już wprowadzonego porządku.

4.1.6. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – informacja powstaje w efekcie badań ilościowych

Wyniki badań mogą być prezentowane w kontekście: wartości maksymalnej, minimalnej i średniej oraz dokonane do dominant, mediany, wzorca lub modelu – bowiem bez takich odniesień czy determinant trudno jest dokonać komparatystyki, a ponadto niełatwo jest określić, czy sytuacja w kraju jest dobra, czy zła. Porównywanie się do najlepszych powoduje, że odbiorcom informacji ukaże się dystans dzielący realizowaną przez rządzących politykę gospodarczą od tych, którzy w rankingach popularności czy poparcia społecznego zajmują czołowe miejsca. Porównywania do średniej w Europie np. przychodu narodowego brutto (PKB) też może wypaść na niekorzyść rządzących. Nie jest także łatwo porównywać się do mediany, która dzieli dany zbiór wydarzeń na połowę, czy wzorca, który można by naśladować; modelu, który został sztucznie wygenerowany przez grupę naukowców. W ten oto sposób pozostają porównania jedynie do krajów gorszych w danej kategorii.

Ten problem rozważaliśmy na kolejnym spotkaniu w instytucie, gdzie mój przełożony profesor statystyki przedstawił dane pozyskane z Internetu. Były to

²⁰ J. Thomson, *Marks o historii świata* [w:] *Filozofia dla zabieganych. Mała książeczka o wielkich ideach*, Wydawnictwo Insignis Media, Kraków 2021, s. 475-478.

²¹ P. Sztompka: *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 519.

ogólnie dostępne artykuły ukazujące miejsce Polski w świecie. Nie byliśmy tym zachwyceni i wróciliśmy do domu w niezbyt dobrym nastroju.

4.1.7. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – *informacja powstaje głównie w efekcie badań jakościowych (ankiety, wywiady, badania fokusowe)*

Każda struktura składa się z wielu części, przykładowo budowla ułożona z klocków Lego została skonstruowana na bazie dostępnych elementów, które odgrywając w całości określoną rolę, nadają jej znaczenie domu, wieży lub wiaduktu czy mostu. Zachodzi też sytuacja odwrotna, albowiem patrząc na zbudowane z klocków dom, wieżę lub most (budowlę inżynierską), postrzegamy te elementy zupełnie inaczej – jako ściany, dźwigary, wsporniki i przęsła składające się na skomplikowaną konstrukcję stalową. To postrzeganie jest zależne od kontekstu otrzymanej informacji, czyli od budowniczych domu, wieży lub mostu czy wiaduktu. Natomiast gdy budowla jest już wykonana, to ona sama już determinuje samostne postrzeganie poszczególnych elementów.

Zza chmur wyszło słońce, gdy rozpoczęliśmy debatę na temat kształtowania struktur demokratycznych w naszym społeczeństwie. Najpierw zdiagnozowaliśmy ich elementy, które ewoluując powodują, że są to struktury niestabilne. Składają się one z ludzi, a każdy człowiek to indywidualium i inaczej będzie zarządzał powierzonym mu zakresem prac. Demokracja musi więc obsadzić priorytetowe stanowiska osobami akceptującymi określoną linię partii, przez lojalnych jej działaczy, którzy doprowadzili do wygrania wyborów. Tu inne poglądy nie są brane pod uwagę, bo co to byłby za rząd, gdyby każdy miał odrębne zdanie co do realizacji zamierzonych celów. Różnice zdań mogłyby jedynie spowodować to, że większość podzieliłaby się na kilka mniejszych grup i już nie mogłaby decydować za wszystkich. Struktury demokratyczne i ich części powinny być zatem postrzegane jako monolit – wówczas każdy obywatel poczuje się bezpiecznie, ponieważ władza w ten sposób zapewni mu ochronę jego przekonań, wartości i sposobu oceny postępowania innych. Natomiast pojawiające się na ulicach demonstracje, przeciwne ustaleniom rządu, utwierdzają jedynie zdanie większości, co do słuszności podejmowanych działań i wówczas widać wyraźnie różnice między dobrym, pożytecznym i właściwym postępowaniem tych, którzy wybory wygrali, z niecnymi zamiarami zniszczenia od lat funkcjonujących struktur przez tych co wybory przegrali. W zasadzie cel obu zantagonizowanych stron jest jeden – dobro dziecka, kobiety czy ogólnie – obywatela, jednak różnica polega na tym, że każde ugrupowanie chce go zrealizować na swój sposób. W tym miejscu dotychczas milczący kolega dodał trafną uwagę, że nowatorskie modele zachowań można porównać do mody – wpierw na ulicach pojawiają się oryginalnie ubrane osoby, potem jest ich coraz więcej, aż w końcu dziwacznie wyglądają ci odziani w sweterki, spódniczki i dwurzędowe marynarki, prezentując się jakby byli z poprzedniej epoki. Tak więc demokracja wygrywa dopiero w przyszłości, ponieważ coraz więcej osób myślących stereotypowo dostosowuje swoje poglądy do zmian cywilizacyjnych.

Zagrożeniem demokracji jest konflikt powstały na skutek sposobu jej postrzegania przez większość, broniącą swoich praw i mniejszość, usiłującą te prawa zmienić. Przyjmując, że

różnorodność²² jest stałym elementem demokracji, prawdziwe będzie stwierdzenie, że informacja jest to różnica postrzegania nowatorskich działań w kontekście postrzegania jej elementów przez pryzmat tradycji, zwyczajów, obyczajów i utartych sposobów postępowania.

4.1.8. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – informacja to wynik przekształcania faktów w prawdy, abstrakcje czy też fikcje

Postrzeżenie świata we wcześniejszych epokach zdominowane było przez fakty, ponieważ istniało w świadomości to, co zostało zauważone zmysłami przez wszystkich członków społeczeństwa. Tak wyglądał świat człowieka pierwotnego, mieszkającego w jaskiniach, polującego w najbliższej okolicy i uprawiającego swoje zagony w pobliżu własnego domostwa. Jednak w miarę rozwoju struktur społecznych, ludzie zaczęli sobie przekazywać informacje o faktach, które do tej pory kojarzone były z prawdą. Ktoś mówi prawdę, to znaczy, że coś widział, słyszał, czegoś dotknął, coś poczuł lub czegoś posmakował i przekazał informacje innym osobom. Lecz w tym miejscu nie bierze się pod uwagę tego, że ten ktoś tym faktom nadał własną interpretację. Wynika ona bowiem z jego osobowości, sposobów postrzegania rzeczywistości, a nawet z chęci osiągnięcia różnorodnych korzyści realizowanych poprzez wywieranie wpływu na percepcję odbiorcy przez odpowiednio przygotowaną i podaną informację. Człowiek w późniejszych czasie wymyślił także miarę po to, aby artykułowane treści można było do czegoś porównać, to znaczy odróżnić małego zwierza od dużego, mały deszcz od ulewy, silnego przeciwnika od słabego, którego nie należało się obawiać.

Jak zwykle byliśmy z rana w instytucie gotowi do pracy – tym razem zastanawialiśmy się wspólnie nad tym, w jaki sposób niewiele znaczące w społeczeństwie osoby szybko pięły się w górę, zdobywając najwyższe stanowiska w państwie. Przykładów jest wiele i ponieważ każdy je zna, postanowiłem nie wymieniać ich nazwisk. W każdym okresie historycznym rozdźwięk między faktem a prawdą się powiększał i każdy, kto go zauważył, a także wykorzystał, mógł liczyć na znaczne profity. Przymiotniki: mały, duży, ogromny; niski; wysoki; pobożny nie zawsze są mierzalne, co sprawia, że każdy mógł dowolnie interpretować: obiekty; zdarzenia i procesy. Pojęcia typu: kraj, naród czy ojczyzna – zostały przypisane do miejsca zamieszkania i oznaczały terytorium inne niż pozostałe, będące własnością sąsiadów. Wymyślone tradycje, zwyczaje i obrzędy spowodowały to, że ludzie zaczęli się z nimi utożsamiać. Wykreowanym wrogom i przyjaciołom przypisano cechy, których członkowie plemion nie zauważali aż do momentu, gdy ktoś im na to nie zwrócił uwagi.

Zauważyliśmy także, że prowadzenie sprawiedliwych wojen było okazją – dla silnych członków lokalnych społeczności – do okazania własnych predyspozycji i możliwości fi-

²² Także traktowana jako jedna z cech kardynalnych Unii Europejskiej, Z. Sokolewicz, *Zanikający przedmiot badań? Etnografia/etnologia/antropologia globalizacji*, [w:] *Zanikające granice. Antropologizacja nauki i jej dyskursów* (red.), A. Pomieciński, S. Sikora, Poznań 2009, s. 45, cyt. za: J. Drozdowicz *Antropologia edukacji. Studium różnicy kulturowej w społeczeństwie otwartym*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2019, s. 232.

zycznych na placu boju. Tym, którzy nie przeżyli konfliktów zbrojnych, zwycięzcy nadawali dodatkowo wymiar nadludzkich osiągnięć, czego przykładem są wszelkie hymny pochwalne, poezje wojenne i książki sławiące pozbawionych życia bohaterów. Zabierając głos w dyskusji, mój kolega stwierdził, że: „faktów” w historii mogłoby w ogóle nie być, co nie przeszkadzałoby w kreowaniu prawdy o nich. Inny członek naszego zespołu zauważył ponadto, że „można byłoby stworzyć dowolną abstrakcję do porównań faktów tak, żeby prawdy za każdym razem wyrażały intencje interlokutora”. Po czym dodał, że „fikcje po zręcznej manipulacji prawdami nie byłyby w ogóle w społeczeństwie zauważalne”. Odwracając sposób analizowania tego pojęcia, kierownik instytutu stwierdził, że demokracja to fantazja ludzi pragnących równości, gdzie wymyślona prawda pozwala na pokazanie rządzących w jak najlepszym świetle. Tu prawda z faktami niewiele ma wspólnego, ponieważ fakty, na których budowane jest zaufanie do rządzących, to wygrane wojny, powstania i demonstracje, do których odwołują się mało znaczące osoby, celem przejęcia władzy przez niewielką mniejszość nad ogromną większością. Zaś prawda to cierpienia, zniszczenia i zgłiszcza powstałe w wyniku faktów, którymi są wszelkie zbrojne konflikty.

Zebranie zakończyłem słowami: „demokracja rządzi się swoimi prawami, czego przejawem są fakty, czyli wybory, prawdy, czyli wygłaszane nierealne obietnice wyborcze; mało wygodne do porównań statystyki; fantazje, czyli tradycje, które na koniec spotkania wyraziłem słowami wiersza >Idę, patrzę, demokracji nie widzę – siedzę, czekam lecz wciąż jej nie ma – myślę i czuję, że ktoś tu mną manipuluje<”. Po czym rozeszliśmy się do swoich wcześniej zaplanowanych zajęć.

4.1.9. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – *informacja nie jest ani energią ani materią i można podawać ją różnym procesom*

Ta definicja pokazuje, że informacja jest jakby niezależnym bytem, który kształtuje procesy przepływu energii i stany skupienia materii. Jest czymś samoistnym, co po zaistnieniu nie podlega żadnym ograniczeniom. Kształtowana dowolnie za pomocą licznych metafor, analogii oraz kontekstów jest źródłem zarówno wiedzy jak i manipulacji. Z tego względu należy współczesne społeczeństwo uczulić na rozpoznawanie i odróżnianie tego, co w potocznym języku uważane jest za synonimy, czyli fakt i prawdę.

Siedząc w domu, pogrążyłem się w myślach nad prawdą, którą przekazała mi moja córka. Dotyczyło to demonstracji kobiet walczących o legalizację aborcji, wynikającej z prawa każdego do decydowania o własnym postępowaniu. Jej wypowiedź była nacechowana emocjami, a argumenty, jako że jest wykształconą osobą, były precyzyjne i logiczne. Padały słowa typu: wolność, demokracja, niezależność oraz „moje ciało należy do mnie i ja mogę nim dowolnie dysponować”. Słuchając jej wiedziałem, że to co ona mówi nie jest moją prawdą. Patrząc z perspektywy czasu uważam bowiem, że żyjemy w jakimś porządku i jeżeli zanegujemy wartość życia w momencie poczęcia, to zanegujemy jego wartość w ogóle, czyli usprawiedliwimy zabijanie w określonych warunkach określanych przez lekarzy, przywódców wojskowych polityków, a nawet najbliższych członków rodziny. Pojawi się furтка, którą każdy może dopasować do swoich wyobrażeń. Potrzeba wielu kobiet zaangażowanych w uznanie abor-

cji za legalną, przez osoby stojące na fundamencie Ewangelii, jest także nieporozumieniem, bo przecież na co dzień tego rodzaju postępowania nie akceptują. Nie znalazłem dobrego rozwiązania, lecz pewien szczegół przykuł moją uwagę, a były nim zarobki psychologów stosujących terapię dla kobiet z syndromem poaborcyjnym, producentów wynikające ze sprzedaży leków na nerwice i depresje czy demagogów, którzy dzięki lansowaniu wolnościowych haseł zyskują poparcie wyborców. Natychmiast też sięgnąłem do faktów zarejestrowanych na stronach internetowych, gdzie opublikowane badania wskazywały na „81% wyższe prawdopodobieństwo zaburzeń psychicznych u kobiet, które poddały się zabiegowi aborcji”²³. Te dane w sposób obiektywny, bez jakichkolwiek emocji, stygmatyzacji i ideologicznych frazesów pokazują, że kobiety nie są w stanie określić, czy po zabiegu będą w taki sam postrzegać rzeczywistość jak przed zabiegiem. Nie będąc świadome procesów psychologicznych, mają tylko 19% szansy, żeby w dalszym życiu funkcjonować normalnie, jak dotychczas i na przykład nie zażywać leków psychotropowych. Natomiast reszta z nich statystycznie zostanie klientami aptek, uczestnikami różnych form terapii czy osobami, które dokonały samookaleczenia się – ale to tylko rachunek prawdopodobieństwa.

Reasumując: nauka to fakty, opinie to prawdy, symbole to emocje. Nie można o tym zapomnieć, jeżeli chcemy budować demokratyczne społeczeństwo wolne od wszelkiego rodzaju demagogów lansujących własne ideologie, doktryny i teorie nieoparte gruntowną analizą zdarzeń zachodzących w otoczeniu każdego członka społeczeństwa.

4.1.10. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – informacja jako obiekt może być poddawana różnym operacjom, takim jak: wytwarzanie, magazynowanie, przesyłanie, przetwarzanie, wymianie, zakup, sprzedaż, streszczanie, kondensowanie, kompilowanie, uaktualnianie, filtrowanie, selekcjonowanie, interpretowanie, uwiarygodnianie (akredytacja), przenoszenie w czasie i przestrzeni, utrwalanie na różnych nośnikach

Model świata opisywany za pomocą czasu, przestrzeni, energii i materii nie pozwala na zrozumienie istoty informacji, dlatego niekiedy określana jest ona jako piąty jego składnik²⁴. Melvin Vopson stawia nawet hipotezę – równoważności masy-energii-informacji²⁵. „Materia bez ruchu jest tak samo nie do pomyślenia, jak ruch bez materii”²⁶. Ruch mecha-

²³ M. Krawczyk, *Czy wpływ aborcji na zdrowie psychiczne kobiet jest naukowo uzasadniony?*, <http://neuropsychologia.org/czy-wp%C5%82yw-aborcji-na-zdrowie-psychiczne-kobiet-jest-naukowo-uzasadniony>, Za: . Goldacre, W. Lee, *Aborcja i zdrowie psychiczne: ignorowane wytyczne prawidłowego postępowania naukowego*, <https://www.cambridge.org/core/journals/the-british-journal-of-psychiatry/article/abortion-and-mental-health-guidelines-for-proper-scientific-conduct-ignored/58FB74C6893F8DAF6D1B88B89E771266> [dostęp: 19.03.2022].

²⁴ D. Klinghoffer, *Informacja jako „piąty stan” materii – akrobacje fizyka*, <https://wp-projekt.pl/nawosci/informacja-jako-piasty-stan-materii-akrobacje-fizyka/> [dostęp: 14.03.2022].

²⁵ P. Perry, *There Is No Dark Matter. Instead, Information Has Mass, Physicist Says*, „Big Think” 2020, January 21 [dostęp 16.04.2020].

²⁶ Anty-Dühring [w:] K. Marks, F. Engels, *Dzieła. T. 20*, Warszawa 1972, s. 64, cyt. za: E. Kostowski, *Materia, energia: (aktualność myśli Engelsa)*, „Folia Philosophica” 1988, nr 5, s. 149, [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Folia_Philosophica/Folia_Philosophica-r1988-t5/Folia_Philosophica-r1988-t5-s149-163.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Folia_Philosophica/Folia_Philosophica-r1988-t5/Folia_Philosophica-r1988-t5-s149-163/Folia_Philosophica-r1988-t5-s149-163.pdf) [dostęp: 14.03.2022].

niczny zamienia się w ciepło, elektryczność, magnetyzm, światło itd. i vice versa. Materia jest formą energii, a materia zatem jest niczym innym, jak tylko przestrzennie uporządkowaną grupą rozmaitych energii”²⁷. John Archibald Wheeler uważał natomiast, że „wszystko jest informacją”²⁸.

Po analizie tych przedstawionych wyżej paradygmatów rozeszliśmy się do domów po to, aby na kolejnym spotkaniu w instytucie zapoznać się szczegółowo z pojęciem informacji w znaczeniu ogólnym, lecz jak zwykle mój przyjaciel, zniechęcony typowym analizowaniem definicji, powiedział – wiemy przecież, że informacje są towarem, a jej posiadanie decyduje w coraz większym stopniu o zajmowanym miejscu osoby, przedsiębiorstwa i rządzących w społeczeństwie.

Wszyscy zauważyliśmy, że demokracja dość często przetwarza [manipuluje²⁹] informacje, celem realizacji dążeń rządzących. I tak:

- wytwarzanie informacji będzie wynikiem licznych badań ankietowych, debat, dyskusji, których celem jest wysondowanie: nastrojów; oczekiwań i potrzeb tej części społeczeństwa, która może przyczynić się w wyborach do przekroczenia progu umożliwiającego zasiadanie w parlamencie, a później nawet w rządzie;
- gromadząc informacje o poglądach obywateli, można im układać hasła wyborcze, które potencjalnych wyborców zachęcą do głosowania, lecz niekoniecznie zobligują już wybrane osoby do realizowania obietnic wyborczych;
- magazynowanie informacji to umiejętność przechowywania i utrwalania na różnego rodzaju nośnikach wszelkich epizodów – pozytywnych, dotyczących naszych osiągnięć oraz negatywnych, świadczących o nieudolności czy błędach konkurentów;
- przetwarzanie informacji, odbywające się za pomocą analogii, mających odniesienie do tradycji, analiz wybranych elementów danej publikacji, syntezy wszelkich danych świadczących o rozwoju kraju pod naszymi rządami, co jest formą porozumiewania się władzy ze społeczeństwem;
- przesłanie wiarygodnej informacji w strukturach demokratycznych odbywa się kanałami, takimi jak: telewizja, radio, prasa i Internet, ale tylko do momentu, gdy są one niezależne od rządzących. W przeciwnym razie stają się narzędziami umożliwiającymi propagowanie własnych koncepcji urządzania struktur w państwie. Proces wymiany istotnych treści między rządzącymi i obywatelami będzie koncentrował się na przekazywaniu im tego, co będzie siłą napędową przyszłych wyborów;
- kompilowanie, uaktualnianie, filtrowanie i selekcjonowanie informacji to proces interpretowania treści z punktu widzenia interesu rządzących.

²⁷ W. Ostwald: *Krytyka materializmu naukowego*. Nakładem Centnerszwera. Warszawa 1897, s. 25.

²⁸ J.A. Wheeler, *Mind Matters News, Could Information Be – at Long Last – the Missing Dark Matter?*, „Mind Matters” 2020, January 24 [dostęp: 16 VI 2020] (przyp. tłum.), <https://wp-projektu.pl/nawosci/informacja-jako-piaty-stan-materii-akrobacje-fizyka/> [dostęp: 14.03.2022].

²⁹ Słowo ‘manipulowanie’ nie jest tu użyte w sensie pejoratywnym.

Opisane koncepcje wykorzystania informacji w demokratycznych strukturach państwa należy porównać do innych instytucji, choćby do Kościoła, instytucji naukowych, wojska albo przedsiębiorstwa, gdzie zakres posługiwania się informacją zależy od wiedzy jaką posiadli ich członkowie. Tu awans na każde stanowisko jest uzależniony w dużej mierze od sposobu przekazywania informacji podwładnym i trudno sobie wyobrazić wybór przypadkowych osób w:

- Kościele na biskupa, kardynała czy papieża;
- uniwersytetach na adiunkta i profesora;
- armii na pułkownika, generała i marszałka;
- korporacji na prezesa.

Jednak w demokracji jest to możliwe, ponieważ jak wiadomo na urząd prezydenta powołano – robotnika, na urząd premiera powołano historyka, a na urząd burmistrza powołano nauczyciela.

4.1.11. Demokracja w aspekcie stwierdzenia – jeśli ludzie definiują informację jako rzeczywistość, to skutki jej działania wywołują rzeczywiste [fizyczne] konsekwencje

Żyjemy w dwóch światach określanych jako rzeczywistość i rzeczywistość wirtualna. Pierwsza trwała od zarania dziejów aż do momentu, gdy człowiek wymyślił abstrakcyjne postacie, którym przypisał ponadnaturalne cechy. Drugi okres to era wynalazków, takich jak druk, maszyna do pisania, radio, telewizja czy Internet, które przyczyniły się do przekazywania różnorodnych treści w czasie i przestrzeni. Media inspirują do pisania powieści i ich ekranizacji w postaci na przykład filmów historycznych, których zadaniem jest zilustrowanie wydarzeń i przekazanie prawdy o minionych czasach kolejnym pokoleniom. W ten sposób bohaterowie z dzieł literackich „przemawiają” do współczesnych, budząc ich sympatię lub niechęć. Z tego powodu część Polaków jest dumna z Józefa Piłsudskiego, Niemców z Konrada Adenauera, Czechów z Vaclava Havla, a Francuzów z Napoleona Bonaparte. Natomiast mgłą niepamięci otaczane są te postaci, które zdaniem wielu historyków nie zapisały się pozytywnie w pamięci współczesnego pokolenia.

Tak więc „prawda historyczna” stała się jednym z elementów współczesności, wywierając tym samym dodatkowo znaczący wpływ na przyszłość współcześnie żyjących osób za pomocą emocji takich jak sympatia, empatia i chęć posiadania. Ponadto historycy, porządkując i kategoryzując często prawdę historyczną według siebie tylko znanych kryteriów, ubarwiają fakty starannie dobraną retoryką i narracją. Ten proces można zauważyć w różnych typowych publikacjach, których celem jest wywołanie zaprogramowanej reakcji społeczeństwa na przekazywane informacje. Podobnie w filmach ukazujących przeszłość, współcześni aktorzy nakładają wielobarwne stroje, wypowiadając słowa z wcześniej skonstruowanego scenariusza, podporządkowując się reżyserowi, przekazując widzom starannie spreparowaną wiedzę o bohaterach i ich zasługach. W efekcie zapamiętywane są obrazy, które nie zawsze mają coś wspólnego z rzeczywistością. Zatem przekaz oparty jest niejednokrotnie na fikcji i mistyfikacji, w którą uwierzą widzowie. Ten stan doprowadza

do powstawania barier uniemożliwiających porozumiewanie się, ponieważ w zależności od miejsca i sposobu przekazywania informacji – *sacrum* staje się *profanum* i odwrotnie.

Ważnym zadaniem informacji jest także tworzenie relacji pomiędzy wiedzą i nauką³⁰. Nie są to bowiem pojęcia tożsame, a brak umiejętności ich rozróżnienia może prowadzić do licznych nieporozumień. Wiedza oparta jest przecież głównie na doświadczeniu, które jest powtarzalne i porównywalne do modelu³¹. Tak jest w przypadku chemii, medycyny, fizyki, gdzie przeprowadzone eksperymenty służą do tworzenia określonych danych, które następnie można przekształcić w informację sprzyjającą rozwojowi nauki. Natomiast matematykę, podobnie jak statystykę, należy uznać tylko za narzędzie, dzięki któremu przeprowadzony eksperyment można opisać, używając uniwersalnych sposobów liczenia. Historię zaś można traktować jako chronologiczny ciąg zdarzeń, który wywarł wpływ na rozwój społeczeństw.

Nie ma tu mowy ani o eksperymencie, ani o badaniach ankietowych, jak to ma miejsce w socjologii, ponieważ potencjalni respondenci często już nie żyją. Od historyka zależy także, które wydarzenia uzna za ważne i w jakim kontekście zostaną one zinterpretowane. Będzie to jego subiektywna opinia o przebiegu minionych wydarzeń, wsparta interpretacją życiorysów wybranych postaci.

Zaliczając historię do panteonu nauk, dokonuje się swego rodzaju manipulacji, umożliwiającej nadanie prezentowanym treściom poważnego, a nawet unikatowego wymiaru. Umożliwia on lękającym i bojącym się ośmieszania osobom posługiwanie się materialnymi symbolami patosu przepełnionego ceremoniałem i powtarzaniem rytuałami.

W procesie historycznym zauważalne jest kreowanie przesłania za pomocą jednoznacznie już zdefiniowanych symboli w postaci bohaterów, emblematów, pieśni czy mundurów. Są one wykorzystywane po to, aby umożliwić wylansowane idei jako nieodzownego elementu współczesnej kultury. Jest to typowa „władza żywych nad umarłymi”, czyli znęcanie się lub schlebianie tym, których już nie ma wśród nas. W ten sposób wyznaczane są kierunki postępowania następnym pokoleniom i dlatego rację mają ci, którzy twierdzą, że „każda historia jest historią współczesną”.

Spółeczeństwo postindustrialne, czy *postpandemiczne* nie ma ani czasu ani możliwości wpływania na sposoby kreowania historii przez jej kreatorów. Wszelkie zniekształcenia i nadużycia pojawiają się wtedy, gdy historyk pod przymusem ekonomicznym podejmuje się dokonywania manipulacji faktami. Podobne naciski miały miejsce w starożytności, gdzie na zamówienia tworzono drzewa genealogiczne władców udowadniając, że wywodzili się od bogów lub zstąpili na ziemię w cudowny sposób. Podobne manipulacje miały

---

³⁰ Nauka to: (1) ogół wiedzy ludzkiej ułożonej w system zagadnień; też: dyscyplina badawcza odnosząca się do pewnej dziedziny rzeczywistości; (2) zespół poglądów stanowiących usystematyzowaną całość i wchodzących w skład określonej dyscypliny badawczej; (3) uczenie się lub uczenie kogoś; (4) pouczenie, wskazówka; (5) kazanie kościelne, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/nauka.html> [dostęp: 19.03.2022].

³¹ Wiedza, za klasyczną uznaje się definicję Platona, który stwierdza, że wiedza to prawdziwe, uzasadnione przekonanie. Nowa Encyklopedia Powszechna definiuje wiedzę jako „ogół wiarygodnych informacji o rzeczywistości wraz z umiejętnością ich wykorzystywania”, <http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Wiedza> [dostęp: 19.03.2022].

miejsce w średniowieczu. Wówczas to powstawały z przeciętnych ale bogatych rodów dynastie hrabiów, baronów czy magnateria.

W zasadzie główną rolę informacji w stosunku do historii należy upatrywać w przekazywaniu swego rodzaju mementa wyrażonego słowami – niech przeszłość nie stanowi bagażu, który uniemożliwi ludziom wędrówkę ku przyszłości.

Dzisiaj skupiłem się na wiadomościach w dostarczonych mi w gazetach, w których przeczytałem, że na porządku dziennym mamy do czynienia z sytuacjami, że prestiżowe stanowiska zajmują ludzie merytorycznie nieprzygotowani do tego. I tak się zastanawiam – może wreszcie przyszedł czas na zmiany zasad demokracji, które umożliwią wspinanie się po drabinie stratygraficznej tylko tym osobom, które wykażą się kwalifikacjami w danej dziedzinie, kompetencjami nabytymi podczas wykonywania prac na niższych stanowiskach i co najważniejsze uczciwością wobec tych, którzy im zaufali, a co za tym idzie powierzyli im swój los. Jako członek tego społeczeństwa chciałbym, aby kierowały nami osoby wiarygodne, rzetelne, realizujące za godziwym wynagrodzeniem rozwój społeczno-gospodarczy kraju. Lecz z praktyki i doświadczenia wynika, że dla demokracji, podobnie jak i religii, *ludzie zrobią wszystko: będą się kłócić, pisać, walczyć, umierać, zabijać, tylko nie będą zgodnie z nią żyć*³².

Zakończenie

Metoda eksperymentu myślowego została oparta na poszukiwaniu wspólnego mianownika dla rozważań o fakcie, prawdzie i symbolu. Efektem jej zastosowania są następujące wnioski:

- fakty, prawdy i symbole – w równej mierze wpływają na kształtowanie mentalności całych pokoleń;
- dyskusja na temat faktów wymusza poszukiwanie logicznych sposobów myślenia;
- rozważania na temat prawdy mogą mieć także destruktywny wymiar, ponieważ wzbudzają w nas poczucie winy za subiektywną ocenę zachodzących zdarzeń;
- dywagacje na temat symbolu pozwalają na odkrycie jego siły wyrażonej w abstrakcyjnym przekazie;
- dyskusja na temat wydarzeń historycznych sprowadza się najczęściej do przyjęcia jakiejś interpretacji minionych zdarzeń;
- deliberacje na temat różnych problemów mogą mieć konstruktywny wymiar i przyczyniają się do rozwoju wiedzy.

Badania oparte na eksperymencie myślowym mogą wzbogacić naszą wiedzę na temat sposobu generowania nowych rozwiązań we wszystkich dziedzinach nauki. Ich celem jest uaktywnienie potencjału intelektualnego osób, które nie miały do tej pory styczności z naukowymi opracowaniami.

³² C.C. Colton, Aforyzmy, <http://www.aforyzmy.com.pl/autor/charles-caleb-colton> [dostęp: 14.03.2022].

Bibliografia:

1. Aliseda, A., *Seeking Explanations: Abduction in Logic, Philosophy of Science and Artificial Intelligence*, Institute for Logic, Language and Computation, Aliseda, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 1997, s. 38.
2. Anty-Dühring [w:] Marks K., Engels F., *Dzieła*. T. 20. Warszawa 1972.
3. Ash R.B., *Information Theory*, Dover Publications, Inc., New York 1990 [w:] <https://mfiles.pl/pl/index.php/Informacja> [dostęp: 13.03.2022].
4. Brown J. R., *The Laboratory of the Mind: Thought Experiments in the Natural Sciences*, Stanford Encyclopedia of Philosophy Routledge 1991.
5. Charmaz K., *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*, PWN, Warszawa 2009.
6. Colton C.C., *Aforyzmy*, <http://www.aforyzmy.com.pl/autor/charles-caleb-colton> [dostęp: 14.03.2022].
7. Drozdowicz J., (red.) *Antropologia edukacji. Studium różnicy kulturowej w społeczeństwie otwartym*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 2019.
8. Dworak J., Krettek H.A., *Determinanty przesyłania informacji. (Etno-emergent)*, „Eunomia – Rozwój Zrównoważony – Sustainable Development” 2021, Nr 2(101).
9. Easton D., *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*, New York 1966, s. 52–63, a także: T. Parsons, *The Social System*, London 2005, [w:] M. Herbut, R. Herbut, *Cybernetyczny model systemu politycznego Eastona i problemy związane z jego aplikacją*, Wrocławskie Studia Politolologiczne, November 2020, https://www.researchgate.net/publication/346099516_Cybernetyczny_model_systemu_politycznego_Eastona_i_problemy_zwiazane_z_jego_aplikacja [dostęp: 14.03.2022].
10. Grabarczyk P., *Eksperymenty myślowe w służbie esencjalizmu*, „Filozofia Nauki” 2009, nr 1 (65) s. 23-30.
11. Grobler, A., *Metodologia nauk*. Wydawnictwo Znak, Kraków 2006, s. 127-129.
12. <https://sjp.pwn.pl/szukaj/nauka.html> [dostęp: 19.03.2022].
13. <https://wp-projektu.pl/nowosci/informacja-jako-piasty-stand-materii-akrobacje-fizyka/> [dostęp: 14.03.2022].
14. <https://www.mimuw.edu.pl/~szczuka/ls/Abdukcja.pdf> [dostęp: 19.03.2022].
15. <http://www.szkolnictwo.pl/szukaj> [dostęp: 19.03.2022].
16. Klinghoffer D., *Informacja jako „piasty stan” materii – akrobacje fizyka*, <https://wp-projektu.pl/nowosci/informacja-jako-piasty-stand-materii-akrobacje-fizyka/> [dostęp: 14.03.2022].
17. Kołodko G.W., *Wędrujący świat*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s. 315.
18. Kostowski E., *Materia, energia: (aktualność myśli Engelsa)*, „Folia Philosophica” 1988, nr 5, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Folia_Philosophica/Folia_Philosophica-r1988-t5/Folia_Philosophica-r1988-t5-s149-163/Folia_Philosophica-r1988-t5-s149-163.pdf [dostęp: 14.03.2022].
19. Krawczyk M., *Czy wpływ aborcji na zdrowie psychiczne kobiet jest naukowo uzasadniony?*, <http://neuropsychologia.org/czy-wp%C5%82yw-aborcji-na-zdrowie-psychiczne-kobiet-jest-naukowo-uzasadniony>, Za: B. Goldacre, W. Lee, *Aborcja i zdrowie psychiczne: ignorowane wytyczne prawidłowego postępowania naukowego*, <https://www.cambridge.org/core/journals/the-british-journal-of-psychiatry/article/abortion-and-mental-health-guidelines-for-proper-scientific-conduct-ignored/58FB74C6893F8DAF6D1B88B89E771266> [dostęp: 19.03.2022].

20. Lachiewicz S., Matejun M., *Problemy współczesnej praktyki zarządzania*. Tom II, Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2007, s. 391.
21. Mansourian Y., *Adoption of grounded theory in LIS research*. New Library World, vol. 107, 2006, s. 386.
22. Norton J., *On Thought Experiments: Is There More to the Argument?* „Philosophy of Science”, (2004), nr 71.
23. Ostwald W.: *Krytyka materializmu naukowego*. Nakładem Centnerszwera. Warszawa 1897, s. 25.
24. Perry P., *There Is No Dark Matter. Instead, Information Has Mass, Physicist Says*, „Big Think” 2020, January 21 [dostęp: 16.04.2020].
25. Pickard A., *Research methods in information*, UK: Facet Publishing, London 2007, s. 155-158.
26. Sokolewicz Z., *Zanikający przedmiot badań? Etnografia/etnologia/antropologia globalizacji*, [w:] *Zanikające granice. Antropologizacja nauki i jej dyskursów* (red.), A. Pomieciński, S. Sikara, Poznań 2009.
27. Sztompka P.: *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2002, s. 519.
28. Thomson J., *Marks o historii świata*, [w:] *Filozofia dla zabieganych. Mała książeczka o wielkich ideach*, Wydawnictwo Insignis Media, Kraków 2021, s. 475-478.
29. Urquhart C., Lehmann H., Myers M. D., *Putting the „theory” back into grounded theory: guidelines for grounded theory studies in information systems*. „Information Systems Journal”, 2009 vol. 20, pp. 357-381, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2575.2009.00328.x> [dostęp: 19.03.2022].
30. Wheeler J.A., *Mind Matters News, Could Information Be – at Long Last – the Missing Dark Matter?*, „Mind Matters” 2020, January 24 [dostęp: 16.06.2020].
31. Wierzbicki M., *Rynek efektywny kontra rynek fraktalny, Teoria bliższa życiu*, http://www.motte.pl/rynek_fraktalny.php [dostęp: 19.03.2022].
32. *Wszystko o liczbie zero w matematyce!*, [w:] *Platforma, która łączy uczniów z ich prywatnymi nauczycielami*, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjBsNC-o9H0AhX6R_EDHXSeBCsQtwJ6BAGWEAM&url=https%3A%2F%2Fwww.superprof.pl%2Fblog%2Fzero-matematyka%2F&usg=AOvVaw0oxgvvWIXGS4UvHWsjOVrI [dostęp: 13.03.2022].

Dane kontaktowe:

Janusz Dworak, dworakjanusz@wp.pl,
Henryk Kretek, Henryk.kretek@polsl.pl,
Henryk.Kretek@pwsz.raciborz.edu.pl,
[Henryk Kretek s3003536@civitas.edu.pl](mailto:Henryk.Kretek.s3003536@civitas.edu.pl)